

*Ба шурои диссертатсионии 6D.KOA-123-и назди Донишгоҳи
миллии Тоҷикистон (нишони: шаҳри Душанбе, хибони Рӯдакӣ, 17,
бинои асосии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, тоҷикӣ шуроҳои
диссертатсионӣ; телефон: (+992) 907-307-035; e-mail: zbsh@list.ru)*

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

**доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забон ва фарҳанги
факултети гуманитарно педагогикӣ Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва
соҳибкорӣ Тоҷикистон Ҳамидиён Илҳомҷон Иномзода ба диссертатсияи
Раҳимҷон Хушдил дар мавзӯи «Ташаккули меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ дар
журналистикаи тоҷик (замони Истиқлол)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.22. Рӯзманигорӣ.**

**Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯйи
онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст.**

Кори диссертатсионии Раҳимҷон Хушдил барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори илмҳои филологӣ ба талаботи шиносномаи ихтисоси илмӣ 6.2.22.
Рӯзманигорӣ мутобиқат менамояд. Об'екти таҳқиқ меъёрҳои этикиву
ҳуқуқии марбут ба фаъолияти журналистӣ, предмет махсусиятҳои онҳо ва
раванди баҳсу истифодаи онҳо мебошад. Ин ба самтҳои асосии ихтисос, яъне
назария ва таърихи журналистика, фаъолияти воситаҳои ахбори омма ва
танзими ахлоқиву ҳуқуқии он, мансуб аст.

Муаллиф ин мутобиқатро бо бандҳои 3, 7, 9 ва 11-и шиносномаи ихтисос
асоснок кардааст. Баррасии нақши меъёрҳо дар фаъолияти ВАО, таҳлили
санадҳои худтанзимкунандаи идораҳо («Варорӯд», «ВВС», «Рейтер», «Азия-
плюс») ва ҷанбаҳои сиёсӣву ҳуқуқии ташаккули ВАО ин идораҳо тасдиқ
мекунанд. Қисме аз мундариҷа, аз ҷумла таҳлили фалсафии мафҳуми ахлоқ ва
таърихи деонтологияи умумӣ дар бобҳои 2 ва 5, ба фалсафаи ахлоқ наздик
мешавад. Бо вучуди ин, ин қисмҳо ба мавзӯи журналистӣ равона шудаанд ва аз
доираи ихтисос берун нестанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисос аз сохтори таҳқиқ низ
бармеояд. Муаллиф масъалаҳои нақши меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ дар фаъолияти
ВАО, хусусиятҳои татбиқи онҳо дар фаъолияти журналистон, заминаҳои
ҳуқуқии ташаккули меъёрҳои соҳавӣ, фаъолияти расонаҳои гуногунхислат,
худтанзимкунӣ, санадҳои этикӣ, муносибатҳои ҷомеаи журналистӣ бо меъёрҳои
ҳуқуқӣ ва ҷанбаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқии ин равандро мавриди омӯзиш
қарор додааст.

Мавзуи интихобгардида ва мухтавои диссертатсия аз лиҳози объекти таҳқиқ, предмет, ҳадаф, вазифаҳо, мундариҷаи бобҳо ва натиҷаҳои бадастомада ба доираи ихтисоси илмӣ 6.2.22. Рӯзноманигорӣ мувофиқ мебошад.

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия. Мубрамии мавзӯ бешубҳа аст. Дар шароити ҷаҳонишавӣ, ҷанги иттилоотӣ ва мустақилияти иқтисодии расонаҳо масъалаи риояи ахлоқи касбӣ боз ҳам пурэҳсос гардидааст.

Конститутсияи Тоҷикистон озодии суҳанро ба ҳар шахрванд кафолат медиҳад, вале озодӣ бидуни масъулият метавонад ба тухмат, таҳқир ва таҳрифи ҳақиқат оварда расонад. Ахлоқи касбӣ ва меъёрҳои ҳуқуқӣ ду воситаи мувозинат миёни озодӣ ва масъулият ҳастанд. Агар худтанзимкунӣ заиф бошад, ба гуфтаи муаллиф, эҳтимоли танзими кавитари давлатӣ меафзояд ва мустақилияти журналистон коҳиш меёбад.

Ташаккули меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ дар журналистикаи тоҷик раванди мураккаб, серпахлӯ ва пайваста бо таҳаввулоти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва технологияи ҷомеаи Тоҷикистон аст. Баъд аз соҳибистиклол гардидани ҷумҳурӣ, матбуоти тоҷик аз модели идеологию ҳизбии замони шуравӣ ба марҳилаи нави рушд гузашт, ки дар он зарурати эҷоди пояҳои нави ҳуқуқӣ ва меъёрҳои ахлоқии касбӣ ба миён омаданд.

Дар Тоҷикистон ин мубрамиро амалияи муҳокимаи лоиҳаи Қонун дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар ВАО, баҳсҳо вобаста ба моддаҳои 135-136-и Кодекси ҷиноятӣ ва ҷаъолияти Шурои ВАО аз соли 2009 тақвият медиҳанд.

Мавзӯ ҳамчун фасли корҳои илмӣ кафедра низ асоснок мегардад.

Мубрамии мавзуи диссертатсияи Раҳимҷон Хушдил боз аз он бармеояд, ки дар шароити ҷомеаи иттилоотӣ масъалаи муносибати журналист бо иттилоъ, манбаъ, аудитория, шахсият, мақомоти давлатӣ ва дигар субъектҳои ҷомеа дигар танҳо масъалаи маҳорати касбӣ нест, балки ба масъулияти ахлоқӣ ва ҳуқуқии журналист пайванди мустақим пайдо кардааст. Паҳншавии босуръати технологияҳои рақамӣ, интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ имкони интиқоли ғаврии иттилоотро фароҳам оварда, ҳамзамон, хатари паҳншавии маълумоти носоҳеҳу таҳрифшуда (Fakenews) ва баҳсбарангезро зиёд намудааст. Аз ин нуктаи назар, муносибати байни озодии суҳан ва масъулияти журналистӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад.

Нуктаи қобили таъкид ин аст, ки диссертатсия ду самт – ахлоқ ва ҳуқуқро дар як таҳқиқ мепайвандад. Ахлоқи касбӣ ва меъёрҳои ҳуқуқӣ дар илми рӯзноманигорӣ асосан ҷудогона омӯхта шудаанд.

Дар диссертатсия онҳо дар як ҷаҳорҷӯба ва дар замони Истиқлол баррасӣ мешаванд. Ин интиҳоби мантиқӣ аст, зеро дар амалия баҳсҳои судии журналистон ҳам ҷанбаи ахлоқӣ ва ҳам ҳуқуқӣ доранд.

Мубрами таҳқиқ инчунин бо зарурати дарки муносибати дучонибаи ахлоқ ва ҳуқуқ вобаста аст. Агар ҳуқуқ ҳадду ҳудуди муайяни рафтори иҷозашуда ва масъулияти ҳуқуқиро муқаррар намояд, ахлоқ ба вичдон, масъулияти касбӣ ва худтанзимкунии журналист таъя мекунад. Маҳз дар ҳамин нуктаи пайванди ҳуқуқ, ахлоқ ва худтанзимкунии масъалаи деонтологияи журналистӣ аҳамияти махсус касб мекунад.

Ҳамзамон, ташаккули санадҳои худтанзимкунанда, фаъолияти Шурои ВАО, таҷрибаи дохилии расонаҳо ва пайдоиши муносибатҳои нави ахлоқию ҳуқуқӣ дар фазои интернет зарурати таҳқиқи комплекси мавзӯро тақозо менамояд. Иқтисоди бозорӣ ва моликияти хусусии идораҳо рисолати аслии ВАО-ро зери суол бурдааст: манфиати тиҷоратӣ метавонад бар принципҳои касбӣ муҳолифат намояд. Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ сарҳади байни журналисти касбӣ ва нависандаи ҳаваскорро норавшан кардаанд. Дар чунин шароит меъёрҳои равшан барои ҳимояи сифат ва эътибори касб зарур мешавад.

Дар замони Истиқлол санади «Меъёрҳои ахлоқии фаъолияти журналистӣ дар Тоҷикистон» қабул гардид ва Шурои ВАО (аз соли 2009) таъсис ёфт. Идораҳои алоҳида низ санадҳои дохилӣ таҳия кардаанд.

Адабиёти соҳавӣ дар бораи этикаи касбӣ ва асосҳои ҳуқуқии журналистика мавҷуд аст, вале баррасии ин ду самт дар пайвастагӣ ва дар марҳилаи Истиқлол камтар ба назар мерасад. Мафҳуми деонтология низ дар журналистикаи тоҷик кам омӯхта шудааст. Таҳқиқи ин раванд нишон медиҳад, ки ҷомеаи журналистӣ чӣ андоза дар ташаккули қонунгузорӣ иштирок мекунад ва қонунҳо то чӣ андоза ба эҳтиёҷоти воқеии соҳа ҷавобгӯ ҳастанд.

Ҳамин тариқ, интиҳоби мавзӯи диссертатсия аз нигоҳи илми рӯзноманигорӣ асоснок буда, таҳқиқи он ба дарки амиқтари муносибати байни ахлоқ ва ҳуқуқ, фазои иттилоотӣ ва фаъолияти расонаҳо мусоидат мекунад.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Яке аз ҷиҳатҳои муҳими диссертатсия наwgонии илмӣ он мебошад. Навгонии воқеии диссертатсия дар се ҷанба ифода меёбад – маводди ҳуҷҷатии ба низом даровардашуда, кӯшиши марҳилабандӣ ва таснифи таносуби ахлоқ ва ҳуқуқ дар баҳсҳои мушаххас.

Муаллиф асоснок менамояд, ки масъалаи ташаккули меъёрҳои этикӣ ва ҳуқуқӣ дар журналистикаи тоҷик то ҳол ба таври комплексӣ таҳқиқ нашудааст. Агар қорҳои қаблӣ асосан ба этикаи касбӣ, ҳуқуқи журналист, худтанзимкунӣ ё ҷанбаҳои таърихӣ амалӣ бахшида шуда бошанд, дар ин диссертатсия кӯшиш шудааст, ки ин самтҳо дар низоми ягонаи илмӣ баррасӣ шаванд.

Навгони аввал дар он ифода меёбад, ки муаллиф омилҳои пайдоиш ва заминаҳои ташаккули меъёрҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқиро дар журналистикаи тоҷик муайян намуда, онҳоро дар доираи марҳилаҳои муайяни таърихӣ таҳлил кардааст. Аз ҷумла, ташаккули меъёрҳои ахлоқӣ аз ҷониби муаллиф ба чор марҳила ва ба меъёрҳои ҳуқуқӣ ба 5 марҳила ҷудо карда мешаванд.

Дувум, санадҳои этикии идораҳои алоҳида бо санадҳои умумии соҳавӣ муқоиса гардидаанд. Муаллиф оғози ин равандро бо қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуот ва дигар ВАО» дар соли 1990 иртибот медиҳад ва минбаъд, таҳаввули заминаҳои ҳуқуқии фаъолияти журналистиро пайгирӣ мекунад.

Сеюм, таҳқиқи робитаи байни меъёрҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқӣ мебошад. Дар диссертатсия ин ду низоми меъёрҳо ҳамчун падидаҳои ҷудогона, вале ба ҳамдигар вобаста таҳлил шуда, таъсири мутақобилаи онҳо нишон дода мешавад. Аз ин равиш муаллиф ба таҳқиқи масъалаи деонтологияи журналистӣ гузашта, онро ҳамчун идомаи мантикии муносибати ахлоқ ва ҳуқуқ шарҳ медиҳад. Мафҳуми «зӯхуроти деонтологӣ» ба муомилоти илмӣ журналистикаи тоҷик ворид гардидааст.

Чорум, масъалаи таносуби меъёрҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқӣ дар мисоли баҳсҳои судии рӯзноманигорон баррасӣ гардидааст.

Панҷум, қисме аз маводди ВАО-и тоҷик нахустин маротиба ба муомилоти илмӣ ворид шудааст, аз ҷумла муҳокимаи лоиҳаҳои санадҳо ва баҳсҳои судӣ.

Нуктаҳои ба ҷимоя пешниҳодшуда низ ба сохтори умумии таҳқиқ мувофиқат доранд. Муаллиф ҳашт нуктаи асосиро пешниҳод мекунад, ки дар онҳо аҳамияти озодии суҳан, заминаҳои ташаккули меъёрҳо, санадҳои худтанзимкунӣ, таъсири таҷрибаи байналмилалӣ, нақши ҷомеаи журналистӣ, алоқамандии ахлоқ ва ҳуқуқ, нақши расонаҳо ва таҷрибаи санадҳои дохилии ахлоқӣ ҷамъбаст шудаанд.

Нуктаҳои ба ҷимоя пешниҳодшуда собит месозанд, ки довталаб тавонистааст консепсияи илмиро дар бораи мавзӯи матраҳ қорқард намояд. Нуктаҳо ба мақсаду вазифаҳои таҳқиқ пурра мувофиқат мекунаанд.

Ҳамин тариқ, диссертатсия мавзуи мубрамо бо маводди ҳуҷҷативу фактии ғанӣ таҳқиқ мекунад. Аҳаммияти он дар таърихи ВАО-и тоҷик, омӯзиши амалии қонунгузорӣ ва таълими журналистон мушаххас аст.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда аз интихоби дурусти манбаъҳо, фарогирии васеи адабиёти илмӣ, истифодаи асноди меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои этикӣ, маводди ВАО, таҷрибаи Шурои ВАО ва таҳлили мавридҳои мушаххаси баҳсҳои журналистӣ бармеояд.

Муаллиф барои таҳқиқ аз асарҳои муҳаққиқони тоҷик, рус ва хориҷӣ истифода кардааст. Эътимоднокии таҳқиқро тасдиқи амалии натиҷаҳо таъвият медиҳанд.

Заминаи назарии таҳқиқ васеъ аст: 404 номгӯи адабиёт, аз ҷумла асарҳои олимони тоҷик ва рус, қонунгузорӣ ва 61 сарчашмаи электронӣ. Муаллиф асарҳои бунёдии назарияи матбуот ва санадҳои ахлоқии байналмилалиро ба кор бурдааст. Хулосаҳои марбут ба заминаҳои таърихӣ меъёрҳо ва нақши худтанзимкунӣ ба маводди овардашуда таъя мекунад.

Хулосаи диссертатсия дар 20 банд оварда шуда, ба сифати тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ 12 тақлиф манзур гардидааст.

Хулосаҳои ниҳии диссертатсия аз натиҷаҳои таҳлил бармеоянд. Масалан, муаллиф ба хулосае меояд, ки раванди ташаккули асноди расмӣ ахлоқию ҳуқуқӣ дар журналистикаи тоҷик равандест давомдор ва тағйирпазир буда, худтанзимкунӣ метавонад воситаи ҳифзи мустақилияти касбӣ бошад.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, панҷ боб, даҳ фасл, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва рӯйхати адабиёт иборат буда, ҳаҷми он 339 саҳифаи чопи компютери ро ташкил медиҳад.

Сохтори кор мантиқӣ буда, аз назария ба таърих, аз таҳлили муносибати ахлоқ ва ҳуқуқ ба масъалаҳои деонтологӣ ва татбиқи амалии онҳо мегузарад.

Дар муқаддима (саҳифаҳои 5-21) мавзӯ, мубрамияти таҳқиқ, дараҷаи таҳқиқи илмӣ масъала, робитаи диссертатсия бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳо, объект ва предмет, асосҳои назарӣ, навгони илмӣ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назарӣ ва амалӣ, мутобиқат ба шиносномаи ихтисос, саҳми шахсии муаллиф, тасдиқ ва амалисозии натиҷаҳо, интишорот ва сохтору ҳаҷми диссертатсия муайян шудаанд.

Муаллиф Раҳимҷон Хушдил мақсади таҳқиқро омӯзиши асосҳои илмӣ-назариявии пайдоиш ва ташаккули меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ дар журналистика, муайян намудани нақши санадҳои марбут ба этикаи касбӣ, таҳлили баҳсҳои вобаста ба татбиқи меъёрҳои ахлоқӣ ва муайян намудани мақоми асноди ҳуқуқӣ дар шароити кафолати конституционии озодии суҳан медонад.

Вазифаҳои гузошташуда низ доираи васеи таҳқиқро фаро гирифтаанд: аз шинохти назариявии меъёрҳо ва омилҳои пайдоиши онҳо то таҳлили санадҳои байналмилалӣ, худтанзимкунӣ, арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ, муносибати журналистон бо меъёрҳои ҳуқуқии соҳавӣ ва падидаҳои нави ахлоқию ҳуқуқӣ.

Аз ин ҷиҳат, муқаддима вазифаи методологӣ худро иҷро намуда, заминаи заруриро барои таҳлили минбаъдаи масъала фароҳам овардааст.

Боби якум «Ҷанбаҳои назариявии меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ дар журналистика» (саҳифаҳои 22-92) ном дошта, ба заминаҳои назариявии мавзӯ бахшида шудааст ва аз ду фасл иборат мебошад: «Масъалаҳои назариявии шинохти меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ» ва «Зарурат ва аҳаммияти меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ дар журналистика». Дар ин боб муаллиф аввал мафҳуми иттилоъ ва нақши онро дар ҷомеа ва журналистика баррасӣ карда, сипас ба масъалаи ахлоқи касбӣ мегузарад. Таърихи ташаккули ахлоқи журналистӣ, назарияҳои озодии матбуот, масъулияти иҷтимоии ВАО, муносибати озодӣ ва масъулият, инчунин таҷрибаи байналмилалӣ мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Ҷанбаи муҳимми боб таҳлили умумият ва тафовути меъёрҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқӣ мебошад. Муаллиф нишон медиҳад, ки ҳар ду низом барои танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ заруранд, вале усул ва доираи таъсири онҳо яқсон нест. Дар натиҷа, заминаи назариявии масъалаи асосии диссертатсия – муносибати мутақобилаи этика ва ҳуқуқ шакл мегирад.

Ба таъкиди довталаби дараҷаи илмӣ «меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ бо он моҳияте, ки доранд, дар журналистика аз мақому мавқеи хоссае бархӯрдоранд, зеро масъалаҳои назариявии шинохти онҳо бозгӯи он аст, ки чун масъалаи муҳим ҳамеша мавриди баррасӣ қарор доштаанд; дар ҳама сохтҳои давлатдорӣ бо шеваҳои мухталиф, вале чун мавзӯи меҳварӣ баррасӣ гардидани масъалаҳои ахлоқӣ далели суҳан аст» (саҳ. 53). Дар идомаи ин баҳсҳо муаллиф менависад: «озодии суҳан нахустин рамзи зухури меъёрҳои ҳуқуқӣ дар журналистика ва ҳамин тавр, нишони аҳамияту зарурати онҳо дар фаъолияти журналистӣ ба шумор меравад» (саҳ. 88).

Хулосаи мантиқӣ ва мушаххас доштани бобҳо аз аҳаммият ҳолӣ намебуд.

Боби дуюм «Раванди ташаккули меъёрҳои этикӣ ва ҳуқуқӣ дар ВАО-и тоҷик» (саҳифаҳои 93-155) буда, ба таҳаввули таърихию институтсионалии меъёрҳо дар журналистикаи тоҷик бахшида шудааст. Он аз ду фасл – «Омилҳои пайдоиш ва марҳилаҳои ташаккули меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ» ва «Қабули асноди расмӣ доир ба меъёрҳои этикӣ ва ҳуқуқӣ» иборат мебошад.

Дар боби 2 ахлоқи журналистӣ аз афкори Зардушт, Саъдӣ, Кайковус, Ибни Сино, Форобӣ ва Ғаззоли бармеояд. Ин ба таҳқиқ чанбаи миллӣ дода, нишон медиҳад, ки меъёрҳои журналистӣ решаи фарҳангӣ доранд.

Арзиши асосии ин боб дар муайян кардани марҳилаҳои ташаккули меъёрҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқӣ мебошад. Муаллиф ташаккули меъёрҳои ахлоқиро ба чор марҳила ҷудо намуда, марҳилаи қабули санади ахлоқӣ ва таъсиси Шурои ВАО-ро ҳамчун нуктаи муҳими институтсионалӣ арзёбӣ мекунад. Ҳамзамон, ташаккули ҳуқуқи журналистика ҳамчун раванди дорои заминаҳо ва марҳилаҳои мушаххас таҳлил мешавад.

Фасли дуюм ба асноди расмӣ, санадҳои соҳавӣ ва тағйироти ҳуқуқии марбут ба фаъолияти ВАО равона гардидааст. Ин бахш барои дарки он муҳим аст, ки чӣ гуна муносибатҳои ҷамъиятӣ тадриҷан ба меъёрҳои расмӣ ҳуқуқӣ табдил ёфтаанд.

Довталаб Раҳимҷон Хушдил аз нигоҳи худ раванди ташаккули меъёрҳои ҳуқуқии соҳавиро низ муайян кардааст (5 марҳила) ва дар бораи ҳар кадоми онҳо маълумот медиҳад (сах. 121-122). Ҳамзамон, «қабули асноди расмӣ оид ба меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ дар журналистикаи тоҷик як раванди мунтазам ва бо мурури замон тағйирпазиру мударӯ мебошад, ки дар аксар ҳолат ба самти мувофиқ равона буда, натиҷаҳои назаррас ҳам дорад» (сах. 155).

Боби сеюм «Махсусиятҳои меъёрҳои ахлоқӣ ва таъсири онҳо ба меъёрҳои ҳуқуқӣ» (саҳифаҳои 156-203) унвон гирифта, аз ду фасл иборат аст ва масъалаи робитаи ахлоқ ва ҳуқуқро амиқтар месозад. Фасли якуми боби сеюм «Таъсири омилҳои этикӣ ба шаклгирии меъёрҳои ҳуқуқӣ» ном дошта, фасли дуюм «Меъёрҳои ахлоқии идораҳои воситаҳои ахбори омма ва вижагиҳои онҳо» мебошад. Муаллиф нишон медиҳад, ки бисёр меъёрҳои ҳуқуқӣ дар ҷомеа решаҳои ахлоқӣ доранд. Дар баробари ин, ӯ аз омезиши пурраи ин ду низом худдорӣ намуда, фарқи функционалии онҳоро низ баррасӣ менамояд. Махсусан, андешаи муаллиф дар бораи он, ки ахлоқ бояд воситаи худтанзимкунии касбӣ буда, ҳуқуқ ҳамчун механизми расмӣ танзим амал кунад, барои рушди назарияи журналистика ҷолиб ва омӯзанда аст.

Дар фасли дуюм таҷрибаи таҳияи санадҳои ахлоқии дохилии расонаҳо (дар мисоди «Варорӯд», «ВВС», «Рейтер», «Азия-плюс») мавриди омӯзиш қарор гирифта, масъалаи худтанзимкунии ВАО ва таъсири он ба фарҳанги касбии журналистон таҳлил мешавад.

Боби чорум «Таносуби меъёрҳои ахлоқию ҳуқуқӣ дар журналистика» (саҳифаҳои 204-243) ба яке аз меҳварҳои асосии диссертатсия бахшида шудааст. Он аз фаслҳои «Асосҳои назариявии алоқамандии меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ дар фаъолияти журналистӣ» (дар мисоли баҳсҳои судии парвандаи шаҳрванд М.Бозор, «Чархи гардун» ва се нашриҳои мустақил) ва «Таҳлили таносубии риояи меъёрҳои этикиву ҳуқуқӣ дар ВАО-и тоҷик» иборат мебошад.

Дар ин боб муаллиф муносибати ду низоми меъёрҳоро аз нуктаи назари назариявӣ ва амалӣ муқоиса мекунад. Нуктаи қобили таваҷҷуҳ он аст, ки муаллиф муносибати ахлоқ ва ҳуқуқро на танҳо ҳамчун масъалаи назариявӣ, балки дар мисоли баҳсҳо, маводди ВАО ва ҳолатҳои мушаххаси журналистӣ нишон медиҳад.

Маҳз дар ҳамин боб масъалаи фарқ кардани ҷавобгарии ахлоқӣ аз ҷавобгарии ҳуқуқӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Тавре таҳлили қазияҳои судӣ нишон медиҳад, баъзе ҳолатҳое, ки метавонанд дар оғоз ҳамчун масъалаи ахлоқӣ ҳал шаванд, ба баҳси ҳуқуқӣ табдил меёбанд. Ин қисми таҳқиқ барои таҳияи фарҳанги касбии журналистӣ аҳамияти амалӣ дорад.

Масъалаи матраҳ танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад. Ба андешаи муаллиф, «ҳангоми баррасии масъалаи танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ (ва ҳангоми шарҳи мафҳуми нақши ҳуқуқ дар ҷомеа) ба нақши ахлоқ ҳам баҳои сазовор дода мешавад ва таъкид мегардад, ки ахлоқ низ аз танзимкунандагони асосии муносибатҳо аст» (саҳ. 218).

Боби панҷум «Зухуроти деонтологӣ чун идомаи мантиқии пайванди меъёрҳои ахлоқию ҳуқуқӣ» (саҳифаҳои 244-288) қисми ҷамъбасткунандаи таҳқиқ ба шумор меравад. Он аз ду фасл – «Падидаҳои деонтологӣ дар журналистикаи тоҷик» ва «Ҷанбаҳои амалии равобити меъёрҳои этикию ҳуқуқӣ» иборат аст.

Дар ин боб мафҳуми деонтология аз доираи маънои умумии ахлоқ берун оварда шуда, ба масъалаҳои воқеии фаъолияти журналистӣ пайваст мегардад. Муаллиф ба баҳсҳои журналистӣ, масъалаҳои эътимоднокии иттилоъ, фаъолияти журналистон дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва муносибати расонаҳо ба иттилооти дар саҳифаҳои шахсии шахсиятҳо нашршуда таваҷҷуҳ мекунад.

Яке аз намунаҳои ҷолиб таҳлили ҳолате мебошад, ки иттилооти шуҳиомези як шахс дар шабакаи иҷтимоӣ аз ҷониби баъзе расонаҳо ҳамчун хабари воқеӣ қабул ва нашр гардидааст. Муаллиф ин ҳолатро аз нуктаи назари масъулияти касбӣ, санҷиши манбаъ ва оқибатҳои эҳтимолии ҳуқуқӣ таҳлил менамояд.

Таҳлили таносуби ахлоқ ва ҳуқуқ дар мисолҳои мушаххас ҷиҳати арзишмандтарини диссертатсия маҳсуб меёбад. Мисолҳо хонандаро ба ҳулосаҳои муҳим меоранд: матлаб метавонад аз нигоҳи ҳуқуқӣ беайб буда, оқибатҳои ахлоқӣ дошта бошад (парвандаи «Самак»); дар баъзе баҳсҳо масъалаи ахлоқӣ ба суд кашида шудааст (мубоҳисаи О.Тутубалина, нашри «Чархи гардун»); наشري тасҳеҳ, ҷавоб ва радия метавонад баҳсро пеш аз суд ҳал кунад; ҷомеаи журналистӣ дуруст пешниҳод кардааст, ки тухмат ва таҳқир аз Кодекси ҷиноятӣ ба қонунгузориҳои шаҳрвандӣ гузаронида шаванд. Ин натиҷаҳо барои омӯзиши рӯзноманигорон амалан муфиданд. Муаллиф ба рӯйдодҳои охир (масалан, баҳси 16 октябри соли 2024 вобаста ба шабакаи иҷтимоӣ), «Одобномаи шаҳрванди электронӣ» ва масъалаи зехни сунъӣ таваҷҷуҳ кардааст. Ин нишон медиҳад, ки таҳқиқ бо таҳаввулоти ҷорӣ ҳамқадам аст. Муаллифи диссертатсия Хушдил Раҳимҷон таърихи мафҳумро аз Иеремий Бентам ва Михаил Ломоносов нишон дода, онро барои журналистикаи тоҷик ба қор бурдааст. Ғояи он, ки баҳсро бояд аввал дар сатҳи ахлоқӣ ва бо созиш ҳал кард ва танҳо баъд ба суд рафт, барои амалияи арзишманд аст.

Ҳамин тавр, боби панҷум робитаи назария ва амалияи тамоми таҳқиқро ба ҳам мепайвандад.

Дар маҷмӯъ, таҳлили қисмати асосии таҳқиқ нишон медиҳад, ки меъёрҳои этикӣ ва ҳуқуқӣ дар журналистикаи тоҷик раванди ташаккули пайваста доранд ва ин раванд бо тағйироти иҷтимоӣ, сиёсӣ, технологӣ ва касбӣ алоқаманд аст. Дар баробари ин, худтанзимкунӣ ҳамчун шартҳои муҳимми ҳифзи масъулияти касбӣ ва мустақилияти журналистӣ ҷойгоҳи махсус пайдо мекунад.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Аҳамияти илмӣ диссертатсия дар таҳияи муносибати комплексӣ ба мавзӯи этика ва ҳуқуқи журналистикаи тоҷик ифода меёбад. Муаллиф масъалаҳоро, ки қаблан бештар ҷудогона таҳқиқ мешуданд, дар низоми мантикӣ муттаҳид намудааст. Натиҷаҳои таҳқиқ метавонанд барои таҳқиқи минбаъда оид ба этикаи

журналистӣ, худтанзимкунӣ, ҳукуки ВАО, деонтология ва журналистикаи рақамӣ заминаи назариявӣ фароҳам созанд.

Муаллиф низ таъкид мекунад, ки натиҷаҳои таҳқиқро метавон дар пажӯҳишҳои минбаъдаи марҳилаҳои ташаккули меъёрҳои этикӣ ва ҳукукӣ истифода бурд.

Натиҷаҳои таҳқиқ барои таълими фанҳои таҳассусӣ, таҳияи китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ ва курсҳои махсус оид ба этикаи касбӣ ва асосҳои ҳукуки журналистика қобили истифода мебошанд. Инчунин, маводди диссертатсия метавонад барои тақмили барномаҳои таълимии факултетҳои журналистика, омодагии журналистони ҷавон ва баланд бардоштани фарҳанги ҳукуки касбии кормандони ВАО истифода шавад.

Аҳамияти иҷтимоии таҳқиқ дар он аст, ки масъалаи масъулияти журналистӣ мустақиман ба эътимоди ҷомеа ба ВАО, сифати муҳити иттилоотӣ, ҳифзи шаъну шарафи шахрвандон ва фарҳанги муоширати ҷамъиятӣ алоқаманд мебошад. Риояи меъёрҳои ахлоқию ҳукукӣ метавонад ба коҳиши баҳсҳои иттилоотӣ, пешгирии паҳншавии иттилооти носоҳеҳ ва баланд шудани масъулияти субъектҳои фазои иттилоотӣ мусоидат кунад.

Ҳарчанд мавзӯи диссертатсия хусусияти мустақими иқтисодӣ надорад, натиҷаҳои он аз ҷиҳати иқтисодии ғайримустақим аҳамиятноканд. Баланд шудани эътимод ба расона, тақвияти эътибори касбӣ, пешгирии баҳсҳои судӣ ва кам намудани хароҷоти вобаста ба низоъҳои ҳукукӣ метавонад ба устувории фаъолияти расонаҳо таъсир расонад. Барои расонаҳои хусусӣ ва мустақил масъалаи эътибор, аудитория ва боварии ҷомеа бо устувории иқтисодии онҳо робитаи бевосита дорад.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Нишондиҳандаҳои интишороти муаллиф қобили таваҷҷуҳ мебошанд. Тибқи маълумоти дар диссертатсия овардашуда, аз рӯйи мавзӯи таҳқиқ 2 монография ва 25 мақолаи илмӣ ба таъб расидааст. Аз ин шумора 14 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1 мақола дар маҷаллаи дорой дараҷаи Impact дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, 2 мақола дар нашрияҳои хориҷӣ – яке дар Русия ва дигаре дар Венгрия ва 8 мақола дар маҷмуаҳои илмӣ нашр шудаанд.

Муҳокимаи натиҷаҳо дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ низ гузаронида шудааст.

Аз ҷумла, дар конференсияҳои солҳои 2023-2025 масъалаҳои марбут ба медиакоммуникатсияи маҷозӣ, рушди журналистика, таъсири интернет ва расонаҳои рақамӣ, муборизаҳои иттилоотӣ ва масъалаҳои журналистикаи муосир мавриди маъруза қарор гирифтаанд.

Теъдоди маводди ҷопшудаи диссертант ба талаботи банди 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия.

Аз нигоҳи сохторӣ диссертатсияи Раҳимҷон Ҳушдил тибқи тартиби қабулшуда таҳия гардидааст. Дар он муқаддима, панҷ боб, даҳ фасл, ҳулоса, тавсияҳои амалии истифодаи натиҷаҳои таҳқиқ ва рӯйхати адабиёт ҷой доранд. Ҳаҷми умумии қисми диссертатсионӣ 339 саҳифа буда, сохтор ба мантиқи таҳқиқ мувофиқ мебошад. Номгузориҳои бобҳо ва фаслҳо бо муҳтавои онҳо мутаносиб аст. Гузариши мантиқӣ аз масъалаҳои назариявӣ ба масъалаҳои таърихӣ, баъдан ба таносуби ахлоқу ҳуқуқ ва дар ниҳоят ба деонтологияи журналистӣ мушоҳида мешавад.

Аз ҷиҳати библиографӣ низ муаллиф ба доираи васеи адабиёти соҳавӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муроҷиат кардааст. Дар матн истинодҳои сершумор ба сарчашмаҳои илмӣ ва санадҳои ҳуқуқӣ истифода шудаанд.

Диссертатсияи Раҳимҷон Ҳушдил ба талаботи бандҳои 31-33 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд.

Автореферати диссертатсия, гузоришҳои илмӣ ва мақолаҳои ҷопкардаи Раҳимҷон Ҳушдил муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос намуда, аз лаёқати баланди илмӣ довталаби дараҷаи илмӣ гувоҳӣ медиҳанд.

Эродҳо ба диссертатсия. Бо вучуди арзиши илмӣ ва амалии диссертатсия, як қатор эродҳо ва масъалаҳои баҳснок мавҷуд ҳастанд, ки зикр ва ислоҳи минбаъдаи онҳо ба манфиати довталаби дараҷаи илмӣ мебошад.

1. Дар муқаддима зербаҳши «Асосҳои методологии таҳқиқ» вучуд надорад. Ба назари мо, ин камбудии ҷиддӣ аст, зеро қисмати мазкур маҷмуи усулҳо, равишҳо ва воситаҳои илмиро бояд нишон диҳад, ки барои ҳалли вазифаҳои таҳқиқ истифода шуда, стратегияи умумии таҳқиқро муайян мекунад ва роҳи мушаххаси расидан ба ҳадафҳои таҳқиқро нишон медиҳад. Ин муқаррарот дар асоси «Дастурамал оид ба тартиби

- барасмиятдарории диссертатсия, автореферати диссертатсия ва дигар маводди илмӣ» (Замимаи 2 ба фармоиши раиси Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 декабри соли 2024, № 493) амалӣ мегардад.
2. Даврабандии ташаккули меъёрҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқӣ ба далелҳои бештар ниёз дорад. Муаллиф ташаккули меъёрҳои ахлоқиро ба чор марҳила ва ташаккули меъёрҳои ҳуқуқиро ба панҷ марҳила ҷудо мекунад. Ин даврабандӣ яке аз натиҷаҳои муҳимми таҳқиқ мебошад. Аммо дар баъзе мавридҳо ҳудуди байни марҳилаҳо ва меъёрҳои интиҳоби оғози як марҳила аз марҳилаи дигар ба таври кофӣ аз лиҳози методологӣ асоснок нашудааст. Хусусан, барои даврабандии равандҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ на танҳо пайдоиши санади нав, балки тағйири муҳити сиёсӣ, институтсионалӣ, касбӣ ва технологӣ низ бояд ҳамчун меъёри асосӣ ба таври возеҳ муайян карда шавад. Аз ин рӯ, агар муаллиф барои ҳар як марҳила маҷмуи меъёрҳои мушаххаси даврабандиро дар мисоли тағйири конунгузорӣ, тағйири муносибати ҷомеаи журналистӣ, таъсиси институти нав ва тағйири технологияи иттилоотӣ ба таври муфассалтар ҷудо мекард, модели пешниҳодшуда боз ҳам устувортар мегардид.
 3. Масъалаи журналистикаи рақамӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба таври назариявӣ ва методологӣ метавонист мукаммалтар таҳлил шавад. Муаллиф ба масъалаи интернет, шабакаҳои иҷтимоӣ ва рафтори журналистон дар фазои рақамӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ мекунад. Ин яке аз бахшҳои нисбатан нав ва қобили таваҷҷуҳи таҳқиқ мебошад. Аммо бо назардошти он, ки фазои рақамӣ яке аз омилҳои асосии тағйирдиҳандаи меъёрҳои касбии журналистика ба ҳисоб меравад, хуб мебуд, масъалаҳои вобаста ба журналистикаи рақамӣ ҳамчун самти мустақили таҳлилӣ бо мафҳумҳои мушаххастар (санҷиши рақамии манбаъ, масъулияти журналист дар шабакаҳои иҷтимоӣ, муносибати журналистика ва блогнависӣ, фаврият ва саҳеҳият, контенти қорбарӣ ва худтанзимкунии рақамӣ) бештар дар як низом баррасӣ мешуданд.
 4. Баъзе муҳокимаҳо хусусияти арзишгузорию зиёдатӣ гирифтаанд. Дар қисматҳои алоҳидаи диссертатсия, махсусан ҳангоми баҳодиҳии падидаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии марбут ба озодии суҳан ва ахлоқ, баёни муаллиф аз таҳлили илмӣ ба арзёбии васеи иҷтимоӣ мегузарад. Барои рисолаи докторӣ аз рӯйи ихтисоси журналистика бехтар мебуд, ки дар чунин мавридҳо забони илмӣ ва категорияҳои таҳлилӣ бештар ҳифз карда

шаванд ва арзёбиҳои баҳснок бо далелҳои муқоисавӣ, назарияҳои илмӣ ё маводди эмпирикӣ мустаҳкам гарданд. Ин эрод махсусан ба он қисматҳое дахл дорад, ки масъалаи озодӣ, арзишҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Дар чунин мавридҳо фарқ кардани мавқеи шахсии муҳаққиқ аз натиҷаи илмии таҳқиқ аҳамияти муҳим дорад.

5. Таносуби ахлоқ, ҳуқуқ ва деонтология дар баъзе ҳолатҳо ба тафрикаи дақиқтари мафҳумӣ ниёз дорад. Меҳвари назариявии диссертатсия пайванди ахлоқ, ҳуқуқ ва деонтология мебошад. Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки ин мафҳумҳо бо ҳам робита доранд, вале яқсон нестанд. Бо вучуди ин, дар баъзе қисматҳо деонтология ҳамчун минтақаи байни ахлоқ ва ҳуқуқ, дар баъзе мавридҳо ҳамчун шакли ахлоқи касбӣ ва дар ҳолатҳои дигар, ҳамчун усули ҳалли низоҳҳо тавсиф мешавад. Тибқи назарияи маъмули журналистика, ҳуб мебуд, агар муаллиф дар оғози боби панҷум таърифи маъруфу фаҳмотари деонтологияро пешниҳод карда, баъдан ҳамаи мисолҳои амалиро маҳз дар асоси ҳамон таъриф гуруҳбандӣ менамуд. Ин қор имкон меод, ки навгонии концептуалии боби панҷум боз ҳам равшантар гардад.

Эродҳо ва камбудҳои зикршуда асосан ба такмили ҷанбаҳои алоҳидаи таҳқиқ марбут буда, аҳамияти назарияи амалии диссертатсияи мазкурро хоҳиш намедиханд ва ба муҳтавои диссертатсия таъсири манфӣ намерасонанд.

Қисмати хотимавии тақриз. Диссертатсияи Раҳимҷон Ҳушдил аз лиҳози мубрамият, ном ва нақши мавзӯ, муқаддима, бобҳо ва зербобҳо, хулосаю сарчашмаҳо пайдарҳам ва бо услуби илмӣ навишта шудааст.

Таҳлили матни диссертатсия ва автореферат нишон медиҳад, ки он қори анҷомёфта буда, дорoi навгонии илмӣ ва натиҷаҳои боэътимод аст.

Диссертатсияи Раҳимҷон Ҳушдил таҳқиқи мубрам ва аз ҷиҳати ҳуҷҷатӣ бой буда, ба ихтисоси 6.2.22. Рӯзноманигорӣ мувофиқат мекунад ва маводди арзишманд оид ба таърихи танзими ахлоқиву ҳуқуқи журналистикаи тоҷик маҳсуб меёбад.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Раҳимҷон Ҳушдил дар мавзӯи «Ташаккули меъёрҳои этиқиву ҳуқуқӣ дар журналистикаи тоҷик (замони Истиқлол)», ки барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 6.2.22. Рӯзноманигорӣ пешниҳод гардидааст, дар сатҳи ҳуби илмӣ ба анҷом расида, ба талаботи Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқат

мекунад ва муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси номбаршуда сазовор аст.

Такризи мазкур бо назардошти талаботи бандҳои 71 ва 72 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва замимаи 5 ба Тартиб, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, омода гардид.

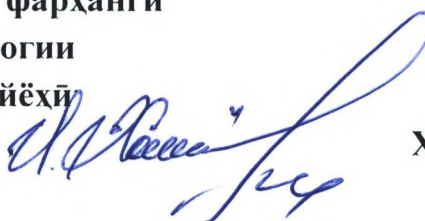
МУҚАРРИЗИ РАСМӢ:

**доктори илмҳои филологӣ,
профессори кафедраи забон ва фарҳанги
факултети гуманитарно педагогикӣ**

Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ

ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

08 октябри соли 2026

Ҳамидиён И.И.

«Имзои Ҳамидиён Илҳомҷон Иномзодаро тасдиқ мекунам»

Сардори РК ва корҳои махсуси ДБССТ

Ҷураев Шохрух

Суроғаи ҳуқуқии муассиса:

*734055, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Борбад, 48/5*

Тамос: +992 (37) 234-88-02

E-mail: info@iutet.tj

Сомона: <https://iutet.tj>

09 октябри соли 2026